

CARL-OLOV CEDERLUND

Utgrävningsmetoderna vid utgrävningen av V.O.C. skeppet
Amsterdam

Man frilägger 1984 akterpartiet under övre däck i fartyget. Det arkeologiska arbetet utförs av dykare från en plattform i tre våningar som är placerad bredvid vraket. Man dyker bara när vattendjupet är 3 meter eller mer. Fyndplatsens karaktär gör att det är betydligt mer komplicerat, p g a sanddriften och vågorna, att gräva vid lågvatten. När ebban kommer bryter vågorna över vraket och dykarna får svårt att arbeta i vattnet, som också blir grumligt av den bottensand som rivs upp.

Plattformen ligger 3 - 400 m från stranden vid högvatten och används bara av dykarna och av en marinarkeolog som tar emot och förpackar fynd. Personalen där står hela tiden i kontakt med en bas på stranden där dykarutrustning, kontor, videoapparat m m förvaras och där dykarna byter om, vilar och äter - och med huvudbasen som ligger 1 km därifrån. Vid denna sker fyndanalys, datorregistrering och förberedelser för konservering.

Utgrävningstekniken är väl utarbetad och följer i stort sett de former som används vid större undervattensutgrävningar idag. Den innehåller några idéer som det finns all anledning att informera om eftersom de är praktiska och underlättar arbetet.

Dykaren arbetar med skärslev, mammutpump och en speciell typ av mammutpump driven av vatten samt ritbräde. Fyndmätningen sker med ett fyrpunktssystem med datoranslutning (jmf J. Andersen, A New Technique for Archaeological Field Measuring. Norwegian Archaeological Review, Vol. 2, 1969), försåvitt inte fynden bara läggs in på dykarnas måttskisser.

Skrovets konstruktion registrerades noga, vilket bl a visat att man får betydligt bättre information om skeppsbyggnadstekniken än vad samtida ritningar och modeller ger. Konstruktionen och fyndlagren registrerades fortlöpande med video. Man sällar inte slam och sand från mammutpumpen vid ytan. Man anser att man genom försiktig grävning skall ha möjlighet att få tag i alla fynd ändå. Det är troligt att man genom att förfara så förlorar en del mindre fynd. Det är inte praktiskt möjligt att, i synnerhet med den dåliga sikt som ofta råder, kunna kontrollera att man inte missar små och lätta fynd som lätt virvlar bort vid friläggningen, t ex små mynt.

Dykarna arbetar i olika områden. När fynd kommer upp efter ett dykpass tas de omhand av marinarkeologen på plattformen som ger dem ett gruppnummer och antecknar fyndläget enligt dykarens uppgift på en särskild fyndetikett i vattentåligt papper (1). När fyndet förpackas läggs en etikett i plastpåsen och en likalydande fästs på dess utsida. Fynden går därefter till huvudkvarteret för vidare registrering.

Marinarkeologen på plattformen kontaktar också basen på stranden och anger vilka gruppnummer som tagits emot och i vilket utgrävningsområde de hittats. Detta läggs in på en plan över utgrävningen där varje dykares område är angivet. Den blir alltså en slags fyndspridningskarta.

När fynden transporterats in till huvudbasen registreras de i en fyndlogg och på en fyndregistreringsblankett (2). De nummer som fynden getts kan omfatta ett enda föremål eller flera. Dessa kan vara av olika material. Det är som marinarkeologer väl vet inte ovanligt att ett fyndnummer omfattar flera olika föremål av olika material, t ex glas, keramik, metall o s v. Det brukar i den fortsatta behandlingen av fynden ställa till en del besvär eftersom det är svårt att dela upp sådana fyndnummer i flera i efterhand, eller att gruppera dem på olika platser i ett klassificeringssystem, utan att oklarheter uppstår. Det är i Amsterdams vrak dessutom ganska vanligt att man får upp större eller mindre klumpar av förhårdnat sammanpackat material, sk "concretions", ofta orsakade av järnutfällningar. Dessa kan innehålla flera eller många artefakter som inte kan ses och registreras innan konkretionerna penetrerats.

Hanteringen av de situationer som de här förhållandena åstadkommer har man löst på följande sätt:

På vrakplatsen ges som nämnts fynd från en fyndplats ett gruppnummer. Om detta gruppnummer bara omfattar en artefakt behandlas den som ett nummer i den fortsatta registreringen. Men om fyndet består av flera artefakter, ges var och en av dessa ett och samma gruppnummer och även ett objektnummer som alltså är underordnat gruppnumret.

Till ett gruppnummer kan attribueras önskat antal objekt beroende på hur många artefakter som ingår i fyndet. Detta skapar en bra utgångspunkt för den fortsatta bearbetningen av fynden, t ex identifieringen av fynd av olika material, klassificeringen efter funktion - och inte minst registreringen i det datorindex man använder.

Om fyndet utgörs av en klump järnutfällning använder man en särskild blankett på vilken de nya objektnumren, som man har anledning att ge artefakter i utfällningen, registreras, i takt med att dessa prepareras fram (3).

Vid huvudbasen tas fynden omhand för en preliminär och noggrann beskrivning. Arkeologerna kan upprätta särskilda analyser eller beskrivningar som biläggs fyndregistreringsblanketten. Självt fick jag bl a tillfälle att göra sådana analyser av olika slag av textilier, läderföremål med stora mängder knappnålar från en förpackning av sådana, dekorerade bokpärmar av läder m m. Förutom chansen att bättra på mina slumrande kunskaper om textilier gav arbetet också tillfredsställelsen av att följa en noggrann registrering och beskrivning av fynden - från fyndplatsen till dess de förbereddes för konservering. Det är ju tyvärr ofta vanligt att fynden från en marinarkeologisk undersökning snabbt försvinner ned i plastpåsar och vattenbad och sedan inte tas upp förrän flera år se-

nare. Nu gav arbetet möjligheten att direkt ta vara på historiska informationer och att använda dem i det pågående utgrävningsarbetet.

Konservatorerna förde upp fynden på särskilda konserveringsblanketter där materialtyp, tillstånd, utförda åtgärder m m registrerades (4a-c).

När de dykande marinarkeologerna återvände till huvudbasen på kvällen hade de till uppgift att i dykarrapporter (5) föra in och beskriva fynden de gjort, skissa och förklara lagerförhållanden och fyndläge.

Uppgifterna om de registrerade fynden fördes in i dator. Denna användes som index för materialet. De klassificeringssystem som avsågs användas var under diskussion och utarbetande. Det finns ju ett flertal sådana från olika utgrävningar att tillämpa, förutom de generella system som t ex Unesco utarbetat. En presentation och diskussion kring de problem som finns i detta sammanhang ges av Reinder Reinders i den kommande rapporten från det tredje mötet för International Symposia on Boat and Ship Archaeology som hölls i Stockholm 1982 (rapporten publiceras av museet och B.A.R. hösten 1984).

Fyndloggen och fyndregistreringsblanketten är registreringssystemets ryggrad från och till vilka hänvisningar görs från de övriga registren.

Parallellt med registrering och beskrivning ritas och fotograferas fynden.

Sammanfattningsvis var utgrävningen av ostindiefararen Amsterdam en positiv erfarenhet, sett med en marinarkeologs ögon.

Det fanns ett tryck på projektets ledare från administratörer och presumptiva anslagsgivare. Det innebar ett krav på att man måste finna "spektakulära" fynd med vilka man kunde marknadsföra projektet (och därmed underbygga finansieringen). Det är ett berättigat krav. Skall skeppet bärgas behövs det mycket stora resurser, troligen mer än en miljon pund. Konservering och utställande m m skall då också tas med i beräkningen. Och för att nå denna summa krävs det en mycket övertygande marknadsföring både visavi allmänhet och anslagsgivare.

Man har hittills haft den uppfattningen att fartygets innandöme varit mer eller mindre orört. Senare informationer har visat att man ställde till rätt stor skada med grävskopan då man började gräva efter fynd i vraket 1969. Om all utrustning och all last hade legat kvar i ursprungligt läge hade det säkert inte varit svårt att med bibehållande av den arkeologiska akribin gå ned på valda platser och ta upp de "marknadsföringsfynd" man önskar. Nu är situationen sådan att man räknar med att däckan delvis förstörts och att innandömet rörts om. Att i en sådan situation söka efter de spektakulära fynden vore att överge alla krav på att kunna samla och presentera historiska informationer om fartyget och att

Övergå till bärgariver, t o m vrakplundrariver.

Marinarkeologerna inom Amsterdamprojektet hävdar stillsamt men bestämt att de vill göra en noggrann arkeologisk utgrävning, även om detta inte direkt leder till de spektakulära fynden, men istället till att man lugnt och objektivt kan samla underlaget till en mångsidig och levande beskrivning av en 250-årig ostindiefarare och av livet ombord i denna.

Det är säkert en riktig bedömning man gör. De fynd som kan göra skeppet allmänt känt är alldeles uppenbarligen på väg att hittas, några har gjorts redan vid sonderingarna i år. Genom dessa och det noggranna dokumentationsarbetet i kombination har man chansen att nå fram till ett idealiskt slutresultat.

Det skall hållas fram att man i första hand avser att publicera en omfattande och noggrann arkeologisk rapport från undersökningen. Det är också ett klokt ställningstagande. När man aldrig fram till en bärgning så utgör denna huvudresultatet, om skeppet bärgas utgör den det grundläggande underlaget för konservering, rekonstruktion och levandegörande. Den systematiska vetenskapliga presentationen av marinarkeologiska undersökningar är relativt sett en billig åtgärd, jämfört med t ex konserveringen av stora vrak, byggande av museibyggnad, utställningar m m. Den borde och bör vara det första man gör i den serie av åtgärder och investeringar som stora marinarkeologiska projekt innebär.